

Karla Motyková: Dlouhý život s archeologií. Rozhovor s Pavlem Fojtíkem. Nakladatelství Pavel Mervart, *Červený Kostelec 2021*. ISBN 978-80-7465-494-7. 314 str.

PhDr. Karla Motyková, DrSc., byla zaměstnankyní Archeologického ústavu v Praze od r. 1953 do r. 1991. Brzy se prosadila v archeologické komunitě jako specialista na římské období, při jehož zkoumání dosáhla v 60. letech všeobecně uznávaných výsledků a měla nakročeno k pozici evropské badatelky pro tento úsek archeologie. Od r. 1973, poté, co přijala pozici vedoucí archeologického výzkumu na Hradišti nad Závistí, se začala zabývat zejména pozdní dobou halštatskou a dobou laténskou. Tady je její podíl zastřen členstvím ve výzkumném a autorském týmu, v němž jejími nejbližšími spolupracovníky byli P. Drda a A. Rybová (srov. bibliografii: *Rataj 1990*).

Vzpomínky autorky na její osobní i profesní život jsou předloženy čtenářům formou rozhovoru, který moderuje Pavel Fojtík. Hodnocení odborného přínosu Motykové ponecháme badatelské veřejnosti. Považujeme za nezbytné přičinit pár poznámek k autorčiným vzpomínkám, které upozorní na míru jejich objektivitu, resp. tohoto „vkladu k dějinám vědy“ (úvod P. Fojtíka, str. 16). Podle Fojtkova úvodu totiž publikace aspiruje na to, stát se, kromě vzpomínek z osobního života, také jedním z pramenů k dějinám vědy, ČSAV a pražského Archeologického ústavu v 30.–70. letech 20. století. Na přání autorky bylo období 80. let vynecháno, od 90. let výklad zase pokračuje. Tuto pozoruhodnou mezeru vhodně vyplňuje, bohužel jen z malé části, příspěvek S. Vencla (2020), který také ozřejmuje důvody dotyčného hiátu.

Pavel Fojtík, který rozhovor s Motykovou vedl, je absolventem oboru historie na Filozofické fakultě UK v Praze, a jako historik dlouhodobě působí. Přesto podcenil editaci textu, kde se objevuje řada faktických chyb. Např. v příbězích z autorčina dětství je do roku 1937 umístěna vzpomínka na chudé spolužáky a na předvánoční návštěvu obchodního domu Bílá labuť (ten byl ale otevřen až v březnu 1939). Zásadnější, především vzhledem ke zdůrazňovanému přínosu k dějinám oboru, jsou chybné informace vztahující se přímo k archeologii nebo pražskému Archeologickému ústavu. Např. datace vzniku první expozitury Archeologického ústavu v Mostě (1953) do roku 1952 (s. 85) je doprovázená další chybnou informací – Ivana Pleinerová expozituru nezakládala, prvním vedoucím byl Jan Rataj, v roce 1954 jej nahradil Norbert Mašek. Výzkum v Devínské Nové Vsi sice probíhal v letech 1926–1933, ale Jan Eisner jej vedl až od roku 1929 (s. 84). American School of Prehistoric Research (ASPR) kopala na Homolce v letech 1930–1931, nikoli 1934; v roce 1929 byl proveden zkušební výkop (s. 116). Autorčina vyjádření k souhrnnému zpracování výzkumů v Třebusicích a k osobě E. Droberjara (s. 176–177) lze charakterizovat jako „slovo proti slovu“ – obdobná hodnocení autorčina přístupu totiž najdeme i v jeho článku (*Droberjar 2021*). Výstava Nové archeologické objevy v Československu se nekonala v roce 1965 (s. 178), nýbrž o rok později jako výstava k mezinárodnímu kongresu UISPP, a to nikoli na Pražském hradě, ale v prostorách Uměleckoprůmyslového muzea.

Narativ Motykové se vyvíjí od zřejmě upřímných vzpomínek na dobu dětství a mládí přes zajímavé postřehy z archeologických výzkumů a cest. Autorka se nám jeví jako aktivní a zvědavá archeoložka a nadějná badatelka. Bohužel, politický vývoj v 70.–80. letech 20. století tento pozitivní vývoj ukončil. Ocitujme další úryvek z Fojtkova úvodu: „Nejcitlivějším – a možná by se dalo říci nejkontroverznějším – tématem, se kterým jsme se též museli prostřednictvím otázek vyrovnat, je působení Motykové v KSČ v době normalizace. Právě ona bývá mnohými archeology vnímána jako určitý symbol normalizace. Jako vnější pozorovatel vztahů uvnitř archeologické komunity mám pocit, že tato debata je i po třiceti letech od roku 1989 zcela zamrzlá. Možná i tento příspěvek napomůže lepšímu vyrovnání se s minulostí.“ (str. 16). V této knize však takové vyrovnání nenajdeme. Tato recenze by směle mohla nést podtitul: „O (ne)vyrovnání s minulostí. Poznámky k dějinám archeologie v Čechách v období totality“.

Doufáme, že naše stať k této debatě přispěje konkrétními fakty. Vraťme se proto k pozadí všech pozdějších politických aktivit Motykové. Podle svých vlastních slov pocházela z měšťanské rodiny státního úředníka, levicově smýšlející, se vztahy k sociální demokracii; v r. 1948 zažila komunistický převrat, pohřeb Jana Masaryka, cvičila na XI. všesokolském sletu. Byla si vědoma „odvážení našich občanů ruského nebo ukrajinského původu do SSSR hned po skončení druhé světové války“,

což demonstruje na příkladu archeologa ukrajinského původu Ivana Borkovského.¹ V roce 1949 málem nebyla na vysokou školu přijata, pro svůj původ a z hlediska komunistů nedostatečně pokrokové názory. V r. 1950 byla svědkem a účastníkem ponižujícího hlasování o vyloučení studenta Loewensteina pro nevhodné názory o severní Koreji fakultním výborem KSČ Filozofické fakulty UK. V roce 1956 se na zájezdu do SSSR seznámila s tristním osudem jedné ruské rodiny spojeným s pobytem v gulagu. Proč tyto soukromé detaily zvýrazňujeme? Protože je nám zatěžko pochopit, že ten, kdo tohle všechno zažil z osobní zkušenosti, resp. nikoli jen z doslechu, mohl pak sám do strany od r. 1948 pevně spojený s vývojem v SSSR vstoupit. Nicméně argumentace „když ruku nezvednu, může mne potkat stejný osud“ (str. 47) se v podobném duchu v životě Motykové zopakovala i v roce 1964 a 1970.

Citujme (str. 223): „Vstoupila jsem do KSČ, stejně jako můj manžel, v roce 1964 ... kdy jsme nabyli přesvědčení, že jen touto cestou bude možné dosáhnout politických změn. Mimoto jsme oba dostali ke vstupu nabídku a její odmítnutí znamenalo v oblasti, kde jsme pracovali, uzavřít si naprosto určitě cestu k jakékoli další aktivnější a zajímavější práci, když zrovna nefeknu stát se podezřelými. ... Nebyli jsme ovšem sami ... kdo takto uvažovali.“ Motyková předpokládá, že nabídku dostala pro své určité ambice a organizační aktivity v ARÚ. Zcela věcně tu tedy předkládá svůj utilitární důvod vstupu do KSČ, který bychom jistě mohli považovat za nedůstojný pro osobu z evidentně „slušné“ měšťánské rodiny. Z doby do r. 1968 nemá žádné vzpomínky na nějakou stranickou činnost. Můžeme se ptát, jak tedy přispívala k oněm politickým změnám, které deklarovala jako ideologický důvod vstupu do KSČ?

Ale život šel dál. V r. 1967 odjela Motyková s manželem do Indie a od června 1968 až do počátku 70. let s ním pobývala v Kanadě. Dočteme se o jejím kritickém pohledu na tamější marxistickou studentskou komunitu. V létě r. 1970 se vrátila do Čech do období počínající normalizace. Po návratu byla vyloučena ze strany, zřejmě proto, že v Kanadě na stranické prověrce na českém konzulátu prohlásila, že se vstupem vojsk v r. 1968 nesouhlasí. To bylo jistě ušlechtilé, nicméně nijak se nebránila intervenci ARÚ na ÚV KSČ, aby jí stranickou legitimaci zase vrátili. A tak, aby zachránila ústavní organizaci KSČ, v níž zbyli jako členové jen dva archeologové, stala se její předsedkyní. Přes všechny historické zkušenosti odvahu odmítnout neměla: „I tak se naše dcera obtížně dostávala na střední školu ... s vysokou školou to bylo ještě horší, otec byl vyloučený, šmytec, takové to bylo.“ (str. 225). Přes opakovaná sdělení, že jí šlo o zlepšení společenské situace, výsledky této snahy ve vzpomínkách nenajdeme. A tak se ptáme, jak chápala Motyková své členství ve straně? Jako službu oboru nebo své rodině? Její názor dobře dokumentuje rozhovor, který s jednou z autorek této stati (NV) vedla někdy na začátku 80. let. Otázala se dotyčně, jestli by nechtěla vstoupit do strany (nechtěla), s dodatkem, že určitě ví, jaké by z toho měla výhody.

Je ale skutečností, že Karla Motyková oboru v r. 1975 prospěla (paradoxně s pomocí kolegyně – nestraníka, str. 215–219), když se zasadila o to, aby nezanikl časopis Památky archeologické. Redaktorkou Památek se Motyková stala v r. 1973 poté, co byl nucen toto místo opustit Jiří Zeman (byl to přímý důsledek jeho vystoupení z KSČ).

Pod vedením Motykové pokračoval od r. 1973 výzkum Závisti, o němž se v knize píše s velkým zaujetím. Vzhledem k obrovským finančním prostředkům, které vedoucí výzkumu měla k dispozici (jistě i díky svým stranickým kontaktům), je s podivem, že nedokázala naplnit svůj záměr, že „...celek bude publikován se vši měřičskou a fotografickou dokumentací a s detailními popisy terénní situace...“ (Motyková 2008, 494). V době jejího působení byly publikovány jen články zabývající se dílčími situacemi, nálezy a problémy, nehledě ke knížce určené veřejnosti (Motyková – Drda – Rybová 1978).

¹ Tento příběh je jednou z mnoha „legend“ o životě tohoto badatele, které se tradují už dlouhá léta. V současné době se však jedná o vyvrácenou pověst. Maříková-Kubková J.: Ivan Borkovský: archeolog mezi legendou, dvěma světovými válkami a dvěma totalitními režimy. Přednáška na Česko-ukrajinském kolokviu Archeologové Čeněk Chvojka a Ivan Borkovský: česko-ukrajinský příběh. Praha 18. 10. 2021.

O způsobu vedení výzkumu, zpracování výsledků a ukončení výzkumu se začalo diskutovat až po roce 1989, protože dřív to nebylo možné (srov. *Vencl 2020* s lit.; *Motyková 2003; 2008; Neustupný 2003*). Motyková zjevně vůbec nepochopila, proč byl 27 let trvající výzkum na Závisti (1963–1973 pod vedením L. Jansové, 1973–1989 pod vedením K. Motykové) v r. 1990 zastaven. Po roce 1989 byly totiž všechny neefektivní dlouholeté systematické výzkumy neohrožených lokalit téměř okamžitě ukončeny – pro zastaralou metodiku, zaostávající zpracování nálezových fondů a z důvodů finančních, a ovšem pro novou koncepci hospodaření s archeologickým dědictvím (*Neustupný 1991*).

Podíváme-li se do archivu, kolik nálezových zpráv z výzkumu na Závisti v letech 1963–1973 (za vedení L. Jansové) bylo odevzdáno, najdeme jich celkem 15. Z toho 11 zpráv pochází z doby, kdy výzkum probíhal (šest NZ zpracovala Jansová osobně, pět její spolupracovník P. Drda). Poté, co výzkum převzala Motyková, byly zpracovány další čtyři nálezové zprávy z výzkumu Jansové (Čižmář 1974, Čtverák 1977, Drda a Rybová 1991 a Drda 2003).

Motyková vedla výzkum na Závisti 17 let. V době trvání tohoto výzkumu (1973–1989) bylo odevzdáno sedm nálezových zpráv, přičemž Motyková zpracovala osobně pouze dvě z nich (1975, 1977). Autory ostatních zpráv byli její spolupracovníci M. Čižmář (1978, 1981) a P. Drda (1976, 1980, společně s A. Rybovou 1977). Po ukončení výzkumu bylo zpracováno celkem 12 dalších nálezových zpráv, jejichž autorem byl převážně Drda (1992, 1994, 2 NZ v r. 1996, 1998, 1999, 2000, 2 NZ v r. 2001), v jednom případě Rybová (1992) a jednou oba autoři společně (1992). Motyková byla spoluautorkou jedné další nálezové zprávy, vypracované v roce 1990. Připomeňme, že P. Drda se také významnou měrou zasloužil o záchranu terénní dokumentace poničené povodní v roce 2002.

Vraťme se zpět k normalizaci. V tomto období měla Motyková jako předsedkyně partaje v Archeologickém ústavu obrovskou moc a s velkou energií ji využívala. Obávali se jí i kolegové straníci v nejvyšších funkcích, natož prostí podřízení. Nátlak na zaměstnance, aby vstoupili do strany, byl značný (někdy maskovaný odbornými důvody) – někteří odešli, jiní vstoupili, odolalo jich málo (ze vzpomínek NV). Je faktem, že Motyková se stala čelní protagonistkou normalizace v české archeologii, jak si povšiml Fojtík v úvodu knihy.

Nějakou formu reflexe a omluvy ovšem očekáváme marně: „na kritiku za konkrétní činy si opravdu nevzpomínám. Naopak k mým šedesátým narozeninám vyšla v květnu 1990 v Archeologických rozhledech zdravotnice s mojí bibliografií a fotografií.“ (str. 221). K tomu poznámka: a) kritiku vysoké stranické funkcionářky by si tehdy nikdo netroufl (viz *Vencl 2020*), b) „zdravice“ (*Drda – Rybová 1990*) je běžné připomenutí kulatého jubilea, kterého se dostávalo téměř všem archeologům; zároveň je to doklad benevolence v archeologii v období po sametové revoluci a kolegiální slušnosti spolupracovníků Motykové z jejího závistského týmu (jichž si v knize sotva povšimla, natož aby jim věnovala slůvko děků). Omluvu tehdy naopak očekávala Motyková, která vůbec nepochopila, jakou exponentkou režimu byla: na začátku roku 1990 se ublíženě obracel na Komisi pro nápravu křivd Archeologického ústavu (dopis z 26. 2. 1990 v archivu ARÚP) poté, co byla na základě podnětu vědecké rady odvolána z funkce výkonné redaktorky Památek archeologických a na její místo byl jmenován opět Jiří Zeman.

Motyková odešla sama do důchodu v roce 1991. Výpověď dostaly krátce po roce 1989 v ústavu jen pracovnice kádrového oddělení (kádrovačky vedly o všech zaměstnancích ARÚ obsáhlou kartotéku, která rozhodně nebyla o jejich odborné práci, ale o všem ostatním). Karlu Motykovou šlechtí, že se po odchodu z ARÚ dál věnovala archeologii, a to v Polabském muzeu v Nymburce (1992–2009). Vykonal tam mnoho záslužné regionální práce. To je svědectvím velké agilnosti Motykové, která se po politickém normalizačním interludiu navrátila do kolejí každodenní archeologické činnosti. Škoda té energie, která mohla být v předchozích dvaceti letech věnována vědecké práci, ale místo toho byla z velké části vyplývána na politickou činnost a stranické i nestranické pletichaření. Je paradoxem, že Motykovou zasáhla normalizace – nejen odborně – vlastně daleko víc, než většinu jejích (méně politicky angažovaných nebo v tomto ohledu zcela neangažovaných) kolegů, a to pro její ambicióznost, která se obrátila nesprávným směrem.

Marcela Starcová – Natalie Venclová

Literatura

- Drda, P. – Rybová, A. 1990:* Blahopřání k narozeninám. *Archeologické rozhledy* 42, 299–301.
- Droberjar, E. 2021:* Třebusice 1921–2021. Sto let od zahájení výzkumů na pohřebišti z doby římské. *Archeologie ve středních Čechách* 25, 145–157.
- Motyková, K. 2003:* Laténské oppidum Závist 14 let po dokončení archeologického výzkumu. *Archeologické rozhledy* 54, 610–617.
- Motyková, K. 2008:* Akropole keltského hradiště Závist 19 let po ukončení archeologického výzkumu. *Komentář spoluautorky výzkumu. Archeologie ve středních Čechách* 12, 493–508.
- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1978:* Závist. Keltské hradiště ve středních Čechách. Praha: Academia.
- Neustupný, E. 1991:* Kam česká archeologie?. *Archeologické rozhledy* 43, 361–370.
- Neustupný, E. 2003:* Poznámka k výzkumu Závisti. *Archeologické rozhledy* 55, 784–786.
- Rataj, J. 1990:* Bibliografie prací PhDr. Karly Motykové, DrSc. *Archeologické rozhledy* 42, 301–305.
- Vencl, S. 2020:* Ze života archeologa za normalizace. *Komentář ke spisu čj. 1486/80 Archeologického ústavu ČSAV v Praze. Archeologie ve středních Čechách* 24, 645–655.

Der Erdstall. Fachzeitschrift für Erdstallforschung und Montanarchäologie 47, 2021. Arbeitskreis für Erdstallforschung e. V., *Neukirchen-Balbini*. ISSN 0343-6500. 95 str.

Časopis publikuje poznatky o lidmi vyhloubených prostorách z Německa, Rakouska, Švýcarska, Francie i České republiky. Z obsahu: *Ralf Keller*: Sagen und Zeitzeugenberichte zu unterirdischen Gängen. Möglichkeiten und Probleme mündlicher Quellen an Fallbeispielen aus dem nördlichen Bodenseeraum (6–33). Informace z ústního podání se rozlišují na zprávy přímých účastníků a na nepřímá svědeckví legend a pověstí. Tímto způsobem jsou zkoumány zprávy o „Heidenhöhlen“ na břehu Bodamského jezera, které po určitou dobu sloužily jako sídla poustevníků u mariánské kaple z 18. století. V ústním podání je často nadhodnocena délka chodeb a mnohé pověsti sestávají z rozšířených motivů. *Birgit Symader*: Wenn Erdställe in die Jahre kommen (34–47). Památková ochrana těchto podzemních staveb má jen krátkou tradici, ale Bavorský zemský úřad památkové péče se jim věnuje. Od roku 2019 byly zjištěny značné škody. Pro zachování těchto památek je potřeba vizuální kontrola, dokumentace a dlouhodobé klimatické měření. Lze dodat, že v České republice jsou zatím zcela mimo pozornost památkových orgánů. *Jérôme und Laurent Triolet*: Erdrefugien und „unterirdische Städte“ in Frankreich und Kappadokien /Türkei/ (62–84). Výzkum těchto velkých podzemních útočišť má ve Francii tradici od roku 1838 a v západní Francii bylo zmapováno více než 600 těchto památek od jed-

noprostorových po pětikomorové spojené chodbami o délce až 50 m. Vybaveny jsou větracími otvory, výklenky, silami v podlaže, lavicemi, studnami a záseky pro instalaci dveří. Součástí jsou i obranné prvky. Datovány jsou do středověku, především do 13. až 14. století. V Kappadokii byla dokumentována dvě podzemní města. Lokalita v Derinkuyu se rozprostírá v několika úrovních až do hloubky 45 m a v Sivase se skládá z osmi nezávislých systémů chodeb se stovkou místností. Podobně jako ve Francii jsou zde větrací otvory, výklenky, studny, sýpky na obilí, záseky pro dveře, průlezy a střílny. Charakteristické je uzavírání dveří kamenným kotoučem. Sloužily jako úkryty před vpády Arabů (8.–10. stol.) a Osmanů a Turkmenů v 13.–15. století. V severní Francii byly zmapovány desítky podzemních úkrytů z 15. až 18. století. V Hiermontu u Amiens je zmapována podzemní chodba, na kterou navazuje více než padesát komor. V Le Quesnel-en-Santerre u Amiens je zdokumentován systém větvcích se chodeb s navazujícími komorami, přístupný jednak z kostela a jednak z hradu. Pokud bychom hledali analogie v České republice, tak podobné prostory bývaly pod jádry středověkých měst, v mnohem menším rozsahu a vybavenosti, ale třeba i v kurdějovském opevněném kostele. *Hanna Schneck*: Erdstallfotografie damals und heute – Eine Ausstellung im Stift Göttweig führt anhand von Originalbildern ins 19. Jahrhundert zurück und in die Gegenwart (85–93). Výstava je věnována benediktinskému řeholníkovi Páteru Lambertu Karnerovi, který byl od konce 19. stol. průkopníkem zájmu